

Amelî Mezhepler

Mezhep, lügatta, gidilen yol manasına gelir. Ehl-i Sünnet dairesi içerisinde binlerce müçtehit varsa da; bunlar içerisinde kendilerine tabi olunan ve meşhur olan mezhep sahipleri şu on iki imamdır:

On İki İmam;

1. İmam-ı Azam Ebu Hanife
2. İmam-ı Mâlik
3. İmam-ı Şâfiî
4. İmam-ı Ahmed b. Hanbel
5. İmam-ı Evzaî
6. İmam-ı Sufyan b. Üyeyne
7. İmam Sufyan es-Sevrî
8. İmam Davud
9. İmam Muhammed İbn-ül Cerir et-Taberi
10. İbn-i Hazm
11. İm'am-ı Ebu bekir b. Münzir
12. İmam-ı İshak İbn-i Rahveyh

Bunlar **“Kime hikmet verilmişse, ona hayr-ı kesir verilmiş olur.”**³⁴ âyet-i celilesine ve **“(Allah) Kime hayır murad ederse O’nu dinde fakih kılar.”**³⁵ hadis-i şerifine hakkıyla masadak olmuşlardır.

Bunların ilimdeki ve içtihatındaki yüksek makamlarına onlardan sonra gelen alimler yetişememişlerdir. Hak mezheplerin sayısı önceleri onikiye kadar çıkmış ise de daha sonra diğer sekizinin taraftarları kalmadığından mezhepler dörde inhisar etmiştir.

Muhammed Seyyid, *“Medhal”* adlı eserinde mezheplerin teessüsüne geniş yer vermiştir. Bu bölümden bir kısmını günümüz Türkçesi ile aşağıda takdim ediyoruz:

"Mezhepler teessüs etmeden önce bir kimse bir mes'ele için herhangi bir fıkıh alimine, bir başka mes'ele için de başka bir alime müracaat ederdi."

"Tabiin devrinin sonuna doğru yavaş yavaş içtihat müessesesi teessüs etmeye ve fıkıh hususi bir dal olarak tedris edilmeye başlandı."

"Müçtehit devri başlayınca, içtihat ile ilgili meslekler tamamen teessüs

etti ve içtihat müstakil bir ilim olarak diğer ilimlerden ayrıldı. Iraklıların imamı Ebu Hanife, Hicazlıların imamı İmâm-ı Mâlik, Mısır'ın imamı İmâm-ı Şâfiî gibi büyük müçtehitler bütün cehd ve gayretlerini sarf ederek âyet ve hadisleri, sahabelerin ve tabiînin eserlerini tamamen tedkik ettiler ve kendilerinden önce cevapları verilmiş veya verilmemiş, fikhi mes'eleleri tertip ederek hükümlerini tespit ettiler. Bu suretle fıkıh ve usul-ü fıkıh ayrı birer ilim dalı olarak teşekkül etti. İşte bu suretle teessüs eden fıkıh müesseselerinin her birine MEZHEP ve bunların kurucularına da İMAM ismi verildi."36

Fıkıh ilmi, dolayısıyla mezhepler, dört imam ile başlamış değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, içtihat kapısının açılması ve dolayısıyla mezheplerin teşekkülü tâ asr-ı saadete dayanır. Bu hususta Kevserî'nin beyanlarından bir kısmını aşağıda takdim ediyoruz:

Peygamber (a.s.m.) ashabına fıkıh öğretiyor ve dini kaynaklardan hüküm çıkarma melekesi hususunda, onları hazırlıyordu. Hatta altı kadar sahabe, Peygamber devrinde fetva veriyorlardı. O'nun (a.s.m) ahirete intikalinden sonra da ashab, bu kişilerden fıkıh öğrenmeye devam ettiler. Onların sahabe ve tabiin arasında, fetvada meşhur arkadaşları vardı. Medine ahalisinden olan tabiinden bir çoğu, fıkıh ve hadis sahasında sahabeden nakledilen, dağınık fetvaları toplamaya başladılar. Medine ehlinde fukaha-i Seb'anın (yedi fıkıh alimi) fıkıh ilminde, yüce makamları vardır.

Hazret-i Faruk, Kûfe şehrini inşa etti ve İbn-i Mes'ûd'u ordaki insanlara fıkıh ilmini öğretmek üzere oraya gönderdi.

Aclunî, Irak'ın diğer beldeleri bir yana, sadece Kûfe'de 1.500 sahabinin fıkıh tahsil ettiğini ifade eder...37

Bütün hak mezhepler, dinin temel meselelerinde ittifak etmekle beraber fûruata ait bazı hükümlerde farklı içtihadlarda bulunmuşlardır. Müslümanlar ibadet ve muamelâta ait hükümlerde bu mezheplerden birine tâbî olmuşlardır. Hatta keşif ve keramet sahibi olan bütün veliler, kutuplar ve ilim, irfan sahibi asfiyanın herbirisi, bu hak mezheplerden birine intisap etmişlerdir. Meselâ; İmâm-ı Muhammed, İmâm-ı Ebu Yusuf, Serahsî, Kadıhan, Kudûri, İbn-i Abidin, Hanefî mezhebine tabi olmuşlardır. İmâm-ı Gazali, Rafii, Nevevî, Fahreddin-i Razi, Taftazani, İmâm-ı Suyûtî Şâfiî mezhebine; İbnü'l-Hacib, Zerkani, Muhyiddin-i Arabî, Ebu'l-Haseni Şazelî Mâliki mezhebine; Abdulkadir-i Geylani, İbni Kudame, Cevzi ise Hanbelî mezhebine tabidirler. Aklî ve naklî ilimleri cem edip sayısız eserler veren ve asırlarını layıkıyla tenvir eden nice alimler, nice fakihler, nice büyük zâtlar içtihadta heves etmeyerek dört büyük müçtehide tabii olmayı tercih etmişler ve bunu kendileri için şeref bilmişlerdir. Selamet ve saadetlerini bunlara tabi olmakta, o azim imamların yolundan gitmekte görmüşlerdir. İslâmiyetin en şanlı devirlerinde yetişen büyük alimler, telif ettikleri

eserlerle ve yetiştirdikleri talebeler ile bu dört müçtehidin hayra'1-halefi olmuşlardır.

Böyle muhtelif zamanlarda ve mekanlarda yaşamış, meşrep ve meslekleri ayrı olan binlerce ulema ve mütefekkir ittifakla bu dört imamın mezheblerine intisap etmişler, onların içtihat ettiği meseleleri yaşayıp yaşatmışlardır.

Kelam, tefsir, hadis gibi ilim dallarında mütehasıs nice ilim erbâbının müçtehidîn-i 'izâma tabi olmaları, mücerret ve avami bir taklid değildir. Onların bu taklidleri tahkike istinad eder. Bu taklidin temelinde ihtisasa hürmet şuuru yatar.

Evet, bu kadar keskin akıl sahibi, ilim ve irfanda meleke kesbetmiş zâtlar, acaba ihtimal var mıdır ki hakikati olmayan herhangi bir yanlışa bir ömür boyu bağlanıp kalsınlar, körü körüne bu büyük müçtehitlerin arkasından gitsinler? Buna ihtimal verip kabul eden bir akıl düşünülemez.

Bu alimlerin, bu dört mezhep etrafında toplanmaları, o mezheplerin etrafında çekilmiş çelikten bir sur ve Zülkarneyn'in seddi gibi yıkılmaz bir seddir. Hiçbir şeytanın nüfuz edemeyeceği, delemeyeceği bir surdur.

Bu zâtlar, müçtehidîn-i izam efendilerimizin içtihat ettikleri hükümlerin her birini hakikat kabul etmişler ki, onlara karşı muaraza da bulunmamışlardır. Meselâ; âlem-i İslâm'ın her tarafında takdir ve hürmete mazhar olan **İmâm-ı Gazali**, Hüccetti'l-İslâm unvanını kazanmış olmasına rağmen, içtihat hususunda İmâm-ı Şâfiî Hazretlerine tâbi' olmuş ve buyurmuşlardır ki;

"Ben içtihat sahasında tahkikatta bulundum, bu tahkikatlar beni Şâfiî mezhebine götürdü."

Her şeyde muvaffakiyet, İlâhî yardıma bağlıdır. Allah'ın ihsanı bir kimseye yâr ve yaver olmazsa o kimse kendi tedbir ve gayretiyle matlubuna muvaffak olamaz. Elbette, sebeblere müracaat lâzımdır. Fakat esas olan Cenâb-ı Hak'ın tevfiik ve ihsanıdır. Mezheplerin onikiden dörde inmesi de bu sırra binaendir.

Azimet-Ruhsat Mes'elesi

Usul-ü fıkıh alimleri *"Her mezhebin rey ve içtihadının bu ümmete bir rahmet ve bir suhulet olduğu şüphesizdir."*, diye hükmetmişlerdir.

İmam Şaranî Hazretleri, mezhepleri aynı pınardan dağılan su arklarına benzetir³⁸ ve bütün imamların kavillerinin, sözlerinin hepsinin aynı denizden alındığını ifade eder ve mezhepler arası farklılıkların *"ruhsat ve azimetten"* kaynaklandığını söyler. Yani bir mezhepte azimet kabul edilen bir hüküm, diğerinde ruhsat kabul edilmiştir.

İmam-i Şarani, bu hususta şu değerlendirmeyi yapar:

"Dine muhatap olan insanlar bedenen ve imanen ya güçlü veya zayıftırlar. Din, güçlü olanlara azimet, zayıf olanlara ise ruhsatla hükmeder. Meselâ, ezanın abdestli okunmasıyla ilgili rivayet azimet, abdestsiz okunabileceği şeklindeki rivayet ise ruhsatı bildirir."

İmam bu görüşüne delil olmak üzere;

"Allah-ü Teâlâ, azimetlerini yapanı sevdiği gibi, ruhsatlarını işliyen de sever."39

hadîs-i şerifini nakleder ve kitabında bu mevzuda bir çok misaller verir, mezheplerin içtihadı hükümlerini azîmet-ruhsat mizaniyle tartar ve muvâzenelerini yapar.

Bu misallerden bazıları:

1. Devlet ile mücadele eden bagîlerin isyanı terk edip teslim olmaları hâlinde, önceden telef ettikleri can ve malların tazmini hususunda iki görüş vardır. Bunlardan **birincisi İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Ebu Hanife ve İmâm-ı Şâfiî'nin** görüşleridir ki; bilgilerden telef ettikleri can ve mala ait şeylerin tazmin edilmemesidir. Tâ ki, bunlar devlete ısındırılsın ve itaatleri temin edilsin. Hem de aradaki ihtilaf kaldırılınsın, asayiş te'min edilsin ve millet huzur ve güvene kavuşsun. **İkincisi ise İmâm-ı Ahmed'in** görüşüdür; *"telef edilen şeyler tazmin edilip, bagîlerin cezalandırılmasıdır."* Ta ki cesaretleri kırılınsın ve bir daha devlete isyan etmesinler. Devletin otoritesi sağlınsın. Bu iki görüş de sahihtir, birincisinde tahfif yani ruhsat vardır, ikincisinde teşdid yani azimet vardır.

2. Üç imamın *"Ramazan orucu için her gece niyet etmek lazımdır."* kavli ile İmâm-ı Mâlik'in *"Bütün ay oruç için bir niyet etmesi kafi gelir."* kavlidir. Birincisi azimet, ikincisi ruhsattır.

3. Üç imamın, *"Kadınların kamet getirmesi sünnet değildir."* kavli ile, Şâfiî'nin *"sünnettir"* kavlidir. Birincisi ruhsat, ikincisi azimettir.

4. İmâm-ı Ebu Hanife'ye göre sabah namazının kılınmasında muhtar olan, ortalığın aydınlandığı vakit yani, alaca karanlık vaktidir. Üç imama göre ise imsakin hemen sonrasıdır. Birincisi azimet, ikincisi ise ruhsattır.

Bediüzzaman Hazretleri ise hak mezheplerin hepsinin görüşlerinin isabetli olduğunu şöyle bir temsil ile beyan eder:

"Eğer desen: Hak bir olur; nasıl böyle dört ve oniki mezhebin muhtelif ahkâmları hak olabilir?"

"Elcevab: Bir su, beş muhtelif mizaçlı hastalara göre nasıl beş hüküm alır; şöyle ki: Birisine, hastalığının mizacına göre su ilâçtır, tıbben vâcibdir. Diğer birisine, hastalığı için zehir gibi muzırdır; tıbben ona haramdır. Diğer birisine, az zarar verir; tıbben ona mekruhtur. Diğer birisine, zara'rsız menfaat verir; tıbben ona sünnettir. Diğer birisine ne zarardır, ne menfaattir; afiyetle içsin, tıbben ona mubahtır. İşte hak burada taaddüd etti. Beşi de haktır. Sen diyebilir misin ki: *'Su yalnız ilâçtır, yalnız vâcibdir, başka hükmü yoktur.'*"

"İşte bunun gibi, ahkâm-ı İlâhîye mezheblere hikmet-i İlâhîyenin şevkiyle ittiba edenlere göre değişir, hem hak olarak değişir ve herbirisi de hak olur, maslahat olur."⁴⁰

Yine Bediüzzaman Hazretleri Lemaat adlı eserinde bu hakikati şu veciz ifadelerle ortaya koyar.

Derd ile dermanlar taaddüdü hak olur, hak da taaddüd eder. Hacet ve ağdıyenin tenevvüü hak olur, hak da tenevvü eder. İstidad, terbiyeler, tekessürü hak olur, hak da tekessür eder. ⁴¹

Bu bahsi İmam Şârânî'nin şu sözleriyle tamamlayalım:

*"Bütün müçtehitlerin sözlerinin kaynağı olan şerîatin menbâna, kalb gözü ile eriştim. Her bir fakih için, ondan ayrılan bir cedvel, yani bir kanal gördüm... Ve herbir müçtehidin, zan ve tahminle değil, keşf ve yakîn ile içtihadında isabet ettiğini bildim ve Şerîate göre, bir mezhebin, diğer bir mezhebden evla olmadığını anladım."*⁴²

Sual: Bazı insanlar derler ki; Peygamber Efendimiz (a.s.m.) zamanında mezhebler yoktu, Efendimiz (a.s.m.) bir kitapla, bir şeriatle geldiği halde dört mezheb nereden zuhur etti? Biz bir mezhebe niçin bağlı kalalım da kendi içtihadımızla amel etmeyelim?

Cevap: Bütün hak mezhebler Kur'an'dan alınmıştır. Fahr-i Âlem Efendimiz (a.s.m.), kendisine inzal olunan Kur'an-ı Kerim ve ilham buyrulan hadis-i şerifler ile İslâm dinini tek mil eylemiştir. İşte İlâhî hükümlerin büyük bir kısmı (yüzde doksanı), bu iki ulvî kaynağın sarahatiyle tebeyyün etmiştir. Bediüzzaman Hazretlerinin ifadesiyle, *"Şeriatın yüzde doksanı -zaruriyat ve müsellemaat-ı diniye- birer elmas sütundur. Mesail-i içtihadiye-i hilafiyeye, yüzde ondur. Doksan elmas sütun, on altunun hima-*

yesine verilmez.” 43

Bununla beraber, Kur’an ve hadislerin sarîh manalarından başka mecaz, kinaye, işarî gibi hakikatleri de vardır. Diğer taraftan Kur’an-ı Kerim’in âyetlerindeki bazı kelimelerin farklı manalara kabiliyeti olup bu manalardan hangisinin gerçekten ilâhî murad olduğu açıkça bilinmemektedir. İşte bu iki noktadan içtihat kapısı açılmış ve mezheplerin zuhur etmesi kaçınılmaz bir ihtiyaç olmuştur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Efendimiz (a.s.m.) bizzat içtihat yapmış, içtihadın ana kaidelerini vaz’ ederek ashabının alimlerine de içtihadı bizzat talim buyurmuştur. Demek oluyor ki, mezheplerin menbaı Peygamberimizin (a.s.m.) bizzat kendisidir ve içtihat kapısını ilk defa Peygamber Efendimiz (a.s.m.) açmıştır. Böylece açılan içtihat kapısı akl-ı selimin de te’yid ve tasdikini kazanmıştır. Bu içtihat vazifesi, müçtehit âlimlerce de yerine getirilmiştir.

Evet, müçtehidler, kendileri için içtihat etmişler ve hiçbir kimseye, “*Gelin bana uyun.*” dememişlerdir. Üstad Bediizzaman Hazretleri de; **“Her müstaid; nefsi için içtihad edebilir, teşri’ edemez.”**44 buyurmuş ve bu hakikati veciz bir surette ifâde etmişlerdir.

İçtihadı ehil olmayan müminler ise, bu müçtehitlerin içtihatlarına göre amel etmiş ve müşküllerini halletmişlerdir. Böylece mezhepler teessüs etmiştir. Bu mezheplerden dördü, bütün ümmet-i Muhammedin gönlünde yer tutmuş ve vicdan-ı umûminin kabulüne mazhar olmuştur.

Alimler ve muhakkikler inceden inceye tetkikleri neticesinde bu dört mezhebin, Kur’an-ı Kerimin esaslarından ve Hazret-i Peygamberin sünnetinden çıktığına hükmetmişlerdir. Bu dört mezhep arasında fer’î meselelerde ihtilaflar olsa da bunların dördü de ehl-i sünnettir. Ehl-i sünnet ise tuba ağacı gibidir. Kökü semavî Kur’an’a bağlı, dalları alem-i İslâm’ın her tarafına yayılmıştır. Her bir mezhep bu ağacın bir dalı hükmündedir.

Büyük müçtehit ve fakihlerimiz, birbirlerinin fazilet ve kemalatını takdir ederek, birbirlerine daima hürmet ve muhabbet göstermişlerdir. Birçok meselelerde istişare etmişler, bir müşkilatı halletmekte edeb ve nezaket içe risinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Lisanlarını münasebetsiz tabirlerden muhafazaya azamî dikkat göstermişlerdir.

Dört büyük mezhep imamı birbirlerinin içtihatlarına daima saygı gösterdikleri gibi onlara tâbi olan Müslümanlar da asırlardan beri bir arada muhabbet, huzur ve rahat içinde yaşamışlar ve yaşamaktadırlar. Hacdaki Müslümanların hali buna en güzel bir misaldir; diğer mezhep mensubları Hanbeli bir imamın arkasında hep beraber aynı saflarda namaz kılmaktadırlar.

Bütün mü’minler, bu dört imamın içtihatlarına tâbi olmuşlar böylece mezhep imamları, mü’minlerin yanında itibar kazanmışlar ve bütün bir ümmetin “emini” olmuşlardır. Artık, onlar insanlık aleminin medar-ı iftiharlarıdır. Bu imamlar, ondört

asırdan beri ümmet-i necibeye ibadet ve muamelatta yol gösteren birer üstad ve rehber olmuşlar, onların müşküllerini halletmişlerdir.

Dört mezhebe ait kitaplar tedkik ve tahkik edildiğinde bu kitapların bu ümmete gayet kıymetli bir hazine ve servet olduğu görülür. Bunlar beşeriyeti kıyamete kadar tekamül ve tealiye sevkedecek hakikat ve prensipleri ihtiva ederler.

Sonraki asırlarda gelen büyük alimler, fakihler o zâtlara muhalif rey beyan etmek yerine dört büyük imamdan birinin mezhebine tabi oldular. Bunu kendileri için bir şeref kabul ederek onların içtihat ettikleri fer'i meseleleri tedrisat ve te'lifat yoluyla diğer insanlara anlatmayı kendilerine vazife telakki ettiler.

Mezhep imamları, Müslümanların başlarına gelebilecek hemen her işin hükmünü bildirmişlerdir. Asırlardır dört mezhebe uyan Müslümanlardan herhangi bir müşkilinin cevabını bulamayan duyulmamıştır. Bugün de dünyanın her yerinde yaşayan Müslümanların her türlü suallerinin cevabı bu dört hak mezhebin kitaplarında temel kaideler halinde mevcuttur.

Müçtehitler, Kur'an denizinin derinliklerinde gizlenmiş cevherleri istihraca ehil olan zâtlardır. Dört büyük imamdan İmâm-i Azam hakkında **Elmalılı Hamdi Efendi**'nin şu güzel tesbitini burada takdim etmek isterim.

*"İmam-i Azam kıyamete kadar vuku' bulacak hadisat-ı beşeriyenin müfredatına dair Kur'an-ı Azimüşşan ve Ehadis-i Nebeviye'nin havi olduğu ahkâm-ı umumiyeyi tasrih etmiş (açıklığa kavuşturmuş) ve zamanına kadar mevcut olan hâdiseler ile vücudu muhtemel bulunan hâdiseleri tedvin ederek, her birinin kitap ve sünnette mündemiç olduğunu göstermiş bir müçtehid-i âlişandır ki, muvaffakiyetlerine sadece iktidar-ı fitrileri değil nur-u nübüvvete kurb-u ahidleri de yardım etmiştir."*45

Bu izahtan anlaşılacağı üzere bugün İmâm-ı Azam gibi bir müçtehid-i ekberi yetiştirmek adeta muhal haline gelmiştir.

Dört mezhebi, Müslümanların ittifak ve ittihadı noktasında düşünürsek, onların sadece ve sadece hayır olduklarını görürüz. Eğer bu dört mezhebe tabi olunmazsa (veyahud inkârla mukabele edilirse), o zaman herkes içtihat yapmaya kalkışacak ve bu enaniyet asrında hiç kimse kendi içtihadını bırakarak başkasının içtihadıyla amel etme faziletini göstermeyecektir. Bu ise, dört mezhebin terkin ve binlerce mezhebin kabulünü gerektirir. Böylece birlik ve beraberlik bozulur, amelde ve muamelatta anarşi baş gösterir.

Bundan dolayı, hikmet ve maslahat dört mezhebin bekasında ve devamındadır. Çünkü, bu dört büyük müçtehide uymak, tâbî olmak, ittihad ve ittifak vesilesidir.

Hicrî II. asırdan sonra gelen bütün fukahanın bu dört mezhebi taklid edip tabi olmaları amiyane ve şoursuz bir hareket değil, beiki şuurlu, hikmete hakikata istinad eden alimane, arifane, münsifane bir telakkidir.

Son olarak bu soruyu soran zevata deriz ki; 1.400 seneden beri gelmiş olan alimler, mürşidler, evliyalar dine ait pek çok şeyin sırrına ve hikmetine vâkif oldukları hâlde; mezheplerin teaddüdüne bir itiraz, bir muhalefet göstermemeleri, acaba mezheplerin hakkaniyetine ayrı ve önemli bir delil değil midir?

Elhasıl; İslâm dinindeki mezheplerin tesisindeki en büyük gaye ve hikmet Müslümanların ittihad ve intizamını temin etmektir. Bu mezhepler sayesinde Müslümanların ferdi ve içtimai, dünyevi ve uhrevi müşkülleri hallolmuştur. İslâm dininin gerek itikat, gerekse ibadet ve muamelata ait yüksek hakikatleri bu mezhepler sayesinde muhafaza edilmiştir.

Mezheplere Tâbî Olmayanlar

Hak mezheplerde, akıl ve mantığın tasdik etmediği hiçbir mes'ele yoktur. Çünkü onların nokta-i istinadı **Kitap, sünnet, icma-i ümmet ve kıyas-ı fukahadan** ibaret olan edille-i şeriyyedir. Dağlardan daha metin olan o edille-i şeriyye, hiçbir beşerî kuvvetin tahrib edemeyeceği çelikten bir kaledir. Bu kaleden çıkanların, ehl-i sünnete düşman olan menfi cereyanlara kapılmaları veya alet olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Şunu da ehemmiyetle nazara vermekte fayda görmekteyim: Mezhepleri beğenmeyen, onlardan birine uymayan veya mezheplerin kolay yanlarını alan bir kimse, asırlardan bu yana gelip geçmiş milyonlarca müslümanın yolundan ayrılmış, kendi başına yeni bir yol tutmuş olur. Böyle kimseler, Kur'an-ı Kerim'in;

“Kim, Peygambere karşı çıkar ve kendisi için doğru yol belli olduktan sonra mü'minlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir.”⁴⁶

tehdidinden de hissedar olurlar.

Mukallid olan bir kimse hangi mezhebe intisab etmiş ise, artık her meselede o mezhebin hükümleriyle amel etmesi ve mezhebinde sebat etmesi lâzım gelir. Ancak zaruret hâllerinde herhangi bir meselede yine kendi mezhebinde kalmak şartıyla, diğer bir mezhebin hükmüyle amel edebilir. Bu ise ancak bir âlimin fetvasıyla mümkün olabilir.

İmam-ı Gazali Hazretleri de bu görüştedir.⁴⁷ Mademki taklid sahibi bir mezhebi iltizâm etmiştir, artık onda sebat etmesi gerekir.

Netice olarak; kişinin kendi hevesine uyarak sık sık mezheb değiştirmesi, onları hafife almak manasına gelir.

Son asrın mdakkik alimlerinden Muhammed Kevserî, "*Makalât*" adlı eserinde bu gibi kimselerin hlini şöyle tasvir eder:

*"Evet, her grubun kendisiyle gördüğü fakat gerçekte ne onunla ne de bununla olan, yani Arap şairinin dediği gibi: 'Yemenilere vardında Yemenli, Maadlilere vardında Adnani' görünen kişiden daha bozguncusu yoktur."*48

Kevserî aynı eserinde, mezhepsizliğin dinsizliğe götüren bir köprü olduğunu da söyler.

Dr. Ramazan el-Bti ise bu konuda, "*Evet, bütün İslâm milleti uzun tarihi boyunca İslâm'ı aynıyla yaşatma imknını en geniş lde veren müçtehitlerin bu dört imam (İmam-ı A'zam, İmâm-ı şafi'i, İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Hanbel) olduğu üzerinde ittifak edegelmişlerdir."*49 der ve bu imamların yolunu bırakıp insanları mezhepsizliğe davet etmenin "*İslâm dinini tehdid eden en tehlikeli bid'at.*" 50 olduğunu ilve eder.

Ramazan el-Bti, mezhepsizlik dava edenlerin yeni hdiselere çözüm getirmek yerine, İslâm'ın temel rükünlerini sarsmaya çalıştıklarına dikkati çekerek şöyle der:

"Ben bu mezhepsizlerden hiçbirinin bir gün kalkıp da, halkın her gün sorup durduğu yeni mes'elelerden birini araştırdını görmüş değilim. Onların bütün dertleri, binası tamamlanan, hükümleri yerleşmiş bulunan ve mucibince amel edilmekle Müslümanların borçtan kurtulup selamete çıkacakları İlâhî emirler hususunda yol gösterici olan hak mezhepleri yıkmak için bütün güçlerini sarfetmekten ibarettir!.." 51

Dr. Ramazan el-Bti mezhepsizlik dava edenlere ř iki soruyu sorar:

"Bütün insanları, inşaat işlerinde mühendislere uymaktan vazgeçmeye ağırsan ne olur? İnsanları teşhis ve tedavi hususunda doktorlara tabi olmaktan uzak kalmaya davet etsen ne olur?"

Bu soruya kendisi şöyle cevap verir:

“Hiç şüphe yoktur ki, bunun arkasından gelecek olan şey, insanların ta’mir edeceğimiz diye kendi evlerini bile bile tahrip etmeleri, tedavi zannıyla kendi canlarına kendilerinin kıymalarıdır.” 52

Mezhep tanımayanları bu tehlikenin kapısına getiren ve müçtehitlere ittibadan men eden en mühim sebep kendi rey ve düşüncelerini müçtehitlerin görüşlerine müsavi, hatta onlardan daha üstün görmeleridir.

İmam-ı Şârânî Hazretleri de bu hususta şöyle buyurur:

Müçtehitlerin sünnet buyurduklarının hepsi ile amel et ve mekruh dediklerini terk et! Onlardan bu hususta delil aramağa kalkma! Çünkü sen, onların dâirelerinde mahbussun. Onların makamına varmadıkça doğrudan kitab ve sünnete ulaşmakta, onları geçmen ve hiçbir zaman hükümleri onların aldığı yerden alman mümkün değildir... 53

Bütün mezhebler, bana göre, parmakların el ayasına ve gölgenin aslına bitişik olması gibi, şeriata bitişiktirler... 54

Bu vesile ile şu noktayı da kaydetmek icab ediyor. Müçtehitlere uymayarak kendi reyine uymak büyük bir gururdur. Bu ise insanın manen çöküşüne sebep olur. Bediüzzaman Hazretleri bu gibi kimselerin akıbeti hakkında şu tesbitlerde bulunur:

“Evet, gurur ile insan maddî ve manevî kemalât ve mehasinden mahrum kalır. Eğer gurur saikasıyla başkaların kemalâtına tenezzül etmeyip, kendi kemalâtını kâfi ve yüksek görürse, o insan nâkistir. Böyle insanlar, malûmat ve keşfiyatlarını daha yüksek görmekle, eslaf-ı izamın irşadat ve keşfiyatlarından mahrum kalırlar. Ve evhama maruz kalarak bütün bütün çizgiden çıkarlar.”55

İslâmî Mezhepler Hristiyanlıktaki Mezheplere Benzemez.

İslâm dinindeki mezhebler ile Hristiyan dinindeki mezhebler arasında büyük farklılıklar vardır. Zira İslâmî mezhebler itikat ve ibadete ait temel hükümlerde müttefiklerdir. Hristiyan alemdeki mezhebler ise birbirlerinin küfrüne, dalaletine hükmetmişlerdir, herbirisi adeta müstakil bir din halini almıştır. Aralarında yıllarca devam eden savaşlar olmuştur.

İslâm mezhepleriyle Hristiyan mezheplerinin arasındaki farklılığın temelinde bu mezheplerin doğuş biçimi yatmaktadır. İslâm mezheplerinin üç ana kaynaktan beslendiğini görüyoruz: **Birincisi Kur'an'dır**. Mezhepler, aynı Kur'an'ın içtihadı açık âyetlerinin farklı yorumlanmasından doğmuşlardır.

Hristiyanlıkta ise İncil bir tane değildir. Yetmiş kadar çıkan İncil sayısı, İznik toplantısıyla ancak dörde indirilebilmiştir. Farklı İncillerden doğan mezheplerin ise ayrı birer din gibi ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

İkinci kaynak hadistir. Allah Resûlü (a.s.m.) bizzat içtihat etmişler ve bu içtihatlar mezhep imamları için önemli bir kaynak olmuştur. Hazret-i İsa aleyhisselamın ise İncil üzerinde yaptığı bir içtihat gösterilemiyor.

Üçüncü kaynak sahabelerin yaptıkları içtihatlardır. Bu içtihatların bir kısmı Resûlullah hayatta iken yapılmış ve onun kabulüne mazhar olmuştur. Allah Resûlünün (a.s.m.), sahabenin alimlerine içtihat müsaadesi vermesiyle, ashap tarafından birçok içtihatlar yapılmıştır. Bunlar da mezhepler için üçüncü önemli kaynaktır.

İşte mezhep imamları bu üç kaynaktan açık hüküm bulunmayan bazı yeni meselelerde içtihat yapmışlardır. Bunlar ise şeriatın ancak yüzde onunu teşkil eder.

Hristiyanlıkta ise havariyyuna dayandırılan bir içtihat da söz konusu değildir.

Hâl böyle olunca, papazlar yukarıda sayılan üç kaynaktan mahrum kalmışlar ve kendi heveslerine, zanlarına bazen de menfaatlerine göre keyfi ve indi görüşler serdetme hususunda serbest kalabilmişler ve birbirine zıt mezhepler ortaya çıkmıştır. Hristiyanlık dini ruhani reislerin elinde bir zulüm ve tahakküm vasıtası olarak kullanılmıştır.

Bediüzzaman Hazretleri bu hususu şöyle ifade etmiştir;

"Havas ve hükümet adamları elinde çok zaman Din-i Hristiyanî, bhusus Katolik Mezhebi; bir vasıta-i tahakküm ve istibdad olmuştu. Havas, o vasıta ile nüfuzlarını avam üzerinde idame ediyorlardı. Ve 'serseri' tabir ettikleri avam tabakasında intibaha gelen hamiyetperverlerini ve havas zâlimlerin istibdadına karşı hücum eden hürriyetperverlerin mütefekkir kısımlarını ezmeye vasıta olduğundan ve dört yüz seneye yakın Firengistanda ihtilaller ile istirahat-i beşeriyeyi bozmağa ve hayat-ı içtimaiyeyi zîr ü zeber etmeye bir sebep telakki edildiğinden; o mezhebe, dinsizlik namına değil, belki Hristiyanlığın diğer bir mezhebi namına hücum edildi."⁵⁶

Diğer taraftan, İslâmiyet'te “*düşün, sonra iman et*” hakikati hakimdir. Hristiyanlıkta ise “*düşünmeden inanacaksınız, sonra yine düşünmeyeceksin*” hurafesi hakimdir. Çünkü Hristiyanlıkta din aklın hükümlerine zıddır. Hatta, iman hususunda tefekkür küfürdür. Bir Hristiyan ruhani reisinin nasihatı şöyledir; “Sakın akılı rehber ittihaz etmeyiniz, çünkü din akla külliyyen muhalifdir.”

İslâm dini hüccet ve delil ile birşeyi kabul etmeyi emreder. Hristiyanlarda ise delil ve hüccet ile iştigal etmek fuzulidir. Bununla uğraşanlar tahkir edilir. Papazlar din namına telkin ettikleri faraziye ve hurafeler ile hiçbir zaman akılı tatmin edememişler ve vicdanları huzura kavuşturamamışlardır. Sadece hakikat ile hurafelerin arasını fark edemeyecek kadar şuursuz olan bir kısım ami insanları iğfal etmişlerdir.

Bediüzzaman Hazretleri Hutbe-i Şamiye isimli eserinde,

“Biz Kur’an şakirdleri olan Müslümanlar, bûrhana tâbi oluyoruz. Akıl ve fikir ve kalbimizle hakaik-i imaniyeye giriyoruz. Başka dinlerin bazı efradları gibi ruhbanları taklid için bûrhanı bırakmıyoruz.” 57

buyurur. Yine bir başka eserinde de,

“Her söylenen sözün kalbe girmesine yol vermeyiniz. İşte size söylediğim sözler hayalin elinde kalsın, mehenge vurunuz. Eğer altın çıktı ise kalpte saklayınız.”58 buyurmuştur.

İslâmiyet'te müçtehit ve mürşidler tarafından ortaya konulan hakikatler tedkik edildiğinde, bu hakikatlerin akli ve nakli delillere istinad ettiği görülür.

Din ve Akıl

Akıl ile Hak Din arasında hiçbir tezat yoktur. Fakat her marifetin keşfinde sadece akıl kâfi değildir. Evet aklın müstakillen idrak ettiği hakikatler de yok değildir. Meselâ, akıl tecrübe ve müşahede alemindeki hâdiseleri görüp idrak etme istidadına sahip olduğu gibi Allah-u Teâla'nın varlığını, birliğini, adalet ve ihsanın güzelliğini, zulüm ve sefahatin çirkinliğini de anlayabilecek mahiyettedir. Bununla beraber onun varamadığı ve keşf edemediği noktalarda çoktur. Zira akıl mahluk ve mahduttur; her hakikati görecek ve keşfedecek bir mahiyette değildir. Böyle bir akıl ile herşeyin mahiyet ve hakikatini anlamak muhaldir. “Hakikat-ı mutlaka, mukayyed enzar ile ihata edilmez. Kur’an gibi bir nazar-ı küllî lâzım ki, ihata etsin. 59

İnsan henüz ruhunun mahiyetini idrak edebilmiş değildir.

Kendi mahiyetini idrakten bile aciz olan aklın, metafizik alemini anlamada ne derece aciz kalacağı açıktır. Bu sahada akla düşen vazife, nakle yani vahye tabi olmaktır.

Bu hakikati Bediüzzaman Hazretleri şu ifadeler ile çok güzel bir şekilde ortaya koyar:

“Fikrin sönük ise; Kur’anın güneşi altına gir, İmanın nuriyle bak ki: Yıldız böceği olan fikrin yerine herbir âyet-i Kur’an, birer yıldız misillü sana ışık verir.” 60

İslâmiyetin umde olarak kabul ettiği akıl, vahyin nuru ile nurlanan akıldır. Ancak böyle bir akıl, hâdiselerde ölçü ve mizan olabilir; insanı marifet ve hikmete vasıl edebilir.

Kur’an’ın üslûb-u hakîmanîesine yemin ederim ki: Nasara’yi ve emsalini havalandırarak dalalet derelerine atan, yalnız akılı az ve bürhanı tard ve ruhbanı taklid etmektir. Hem de İslâmiyeti daima tecelli ve inbisat-ı efkâr nisbetinde hakaiki inkişaf ettiren, yalnız İslâmiyetin hakikat üzerinde olan teessüs ve burhan ile takallüdü ve akıl ile meşvereti ve taht-ı hakikat üstünde bulunması ve ezelden ebade müteselsil olan hikmetin desatirine mutabakat ve muhakâtıdır. Acaba görül-müyor: Ayâtın ekser fevatih ve havatiminde nev’-i beşeri vic dana havale ve aklın istişaresine hamlettiriyor. 61

M. Seyyid aklın İslâm dinindeki yerini şöyle dile getirir: Kitap sünnet nasıl bir hüccet, bir delil ise akılda öyle bir delîl-i şer’idir. Binenaleyh akim suret-i kafiye iptal ettiği şeyi şeriat tecviz etmez. Şeriatın tecviz ettiği şeyi de akıl iptal eylemez. Bunun içindir ki aklen muhal olan şer’an mümkün olamaz. 62 Şunu da ehemmiyetle belirtelim ki, bu ifadelerde sözü edilen akıldan maksad ilm-i yakîni ifade eden yani nübüvvet mektebinden tam ders alan kamillerin akıldır. İşte mezhep imamları bu kamil akıldan azami derecede nasiplerini almışlardır.

Dinin telkin ettiği hükümler akıl ile teyid edilmezse kalp ve vicdan tatmin olmaz. İslâm dininde mitoloji, hurafe ve hayale itibar edilmez. İşte bu yönüyle de İslâm mezhepleri, Hristiyanlıktaki mezheplerle mukayese edilemezler.

Hristiyan aleminde ruhanî reislerin akıl ve hikmetle bağdaşmayan itikat ve iddialarda bulunmaları akıl ve fikrî muhakemeden engellemeleri ve ilim erbâbına zulmedip onları öldürmeleri bir takım felsefecileri Hristiyanlık di-nine ve onun şahsında bütün dinlere cephe almaya sevketti. Bunlar vahye tamamen gözlerini kapayarak sırf akıl ile hareket etme yolunu tuttular.

Ruhbanların, akılı tamamen azledip, hesaba katmayarak tefrite düşmelerine karşı, felsefeciler de akılı tek rehber ittihaz ettiklerinden dolayı ifrat ederek, metafizik mevzularda hakikati yakalayamamışlardır. Yıldız böceği olan akıllarına güvenip, nübüvvet güneşinin altına giremediklerinden dolayı, o yıldızlı gecelerin derin sükutu içinde o nur-efşan cirmleri temaşa edip, kudret-i İlâhinin daimî şahidi olan o yıldızları dinleyip, lisanlarını anlayamamışlardır.

Evet, akıl deneme ve tecrübeye dayanan fizikî sahada birşeyler söyleyebilse bile, manevî ve metafizik sahada kifayetsiz kalır. Bu filozoflar ancak ilahî vahiyle aydınlanabilecek meseleleri mücerred akıl ile halletmeye kalkıştıklarından hataya düştüler.

Hâlbuki, metafizik hakikatlerde (Allah, ruh, yaratılışın sırrı, ölüm ve ölüm ötesi gibi) nübüvvet mektebini de dikkate almaları gerekirdi. Bu insanlar nereden geliyor ve nereye gidiyorlar? Bu dünyadaki vazifeleri nelerdir? Sorularını o mektepte aramalıydılar. Bunu yapmadıkları içindir ki, feylesofların metafizik sahasında ileri sürdükleri fikirler, ortaya attıkları iddialar kat'iyet damgasını haiz olamamıştır. Şöhretleri ne olursa olsun bu hatalar bağışlanamaz.

Tecrübeye ait metodlar ile maneviyata ait meseleler halledilmez. Dinî mes'eleler ve İlâhî hakikatlerde akıl yalnız başına senet olamamıştır. Bu İlâhî hakikatler his, tecrübe, akıl ve mantığın fevkindedir, maverasındadır. İşte felsefeciler bu farkı anlayamadılar. Kendi sahalarına dahil olmayan hakikatları da izaha kalkıştılar ve sırat-ı müstakimden saptı ve saptırdılar. Tabiat üstü hakikatlere iğne deliği kadar dar bir pencereden baktılar ve göremedikleri hakikatleri inkâr ettiler. Gaflet ve gurur ile yalnız kendi fikirlerine itibar ettikleri için de hatadan kurtulamadılar.

Netice olarak özetlersek, ilim ve fennin tekâmülünde tecrübe ve akıl ne ise maneviyat sahasında da Kur'an odur. Yani söz ve hüküm onundur. Hayatın maddî ihtiyaçları fen ve tekniğe istinad ettiği gibi manevî ihtiyaçları da semavi kitaplara müsteniddir. İlim sahasında akla, tecrübeye ne derece itibar edilirse, maneviyat sahasında da peygamberlere ve semavî kitaplara öylece itimad etmek zaruridir. İkisinin de sahaları başka başkadır.

İslâmiyet hem aklın düsturlarını hem de vahyin kanunlarını nazara alır, ikisine de itibar eder. Yani aklî deliller ile isbat ettiği o yüksek hakikatleri, naklî deliller ile de teyid eder. Hem de İslâmiyet, felsefenin bahsetmediği ve edemeyeceği bir çok hakikatleri tahkik ve tedkik ile ortaya koyar.

Şu bir gerçektir ki metafiziğe ait mes'elelerde rehber ve önder ancak peygamberlerdir. Hocasız bir insan ne kadar kabiliyetli olursa olsun talebe olmaktan ileri geçemez. Bu bakımdan peygamberleri hoca kabul edip, onları dinleyen İmâm-ı Gazalî gibi alimler, insanlara ilim ve irfanları ile faydalı olmuşlardır.

İnsan için en kutsi gaye marifetullah, muhabbetullah ve rıza-i Bâri'dir. Bunlar ise ancak nebilerin eliyle insanlara gelmiştir.

“Bil ki: Nev’-i beşerde nübüvvet, beşerdeki hayır ve kemalâtın fezlekesi ve esasıdır. Din-i Hak, saadetin fihristesidir. İman, bir hüsn-ü münezzehe ve mücerredir. Madem şu âlemde parlak bir hüsn, geniş ve yüksek bir hayır, zahir bir hak, faik bir kemal görünüyor. Bilbedahe hak ve hakikat, nübüvvet içindedir ve nebiler elindedir. Dalalet, şerr ve hasaret; onun muhalifindedir.” 63

Önce gelen peygamberler sonra gelen peygamberleri müjdelemişlerdir. Sonra gelenler ise evvelkileri tasdik ve teyid etmişlerdir. Çünkü enbiyanın feyz aldığı menba vahiydir. Vahiy ise vehmin şaibesinden münezzehtir. Çünkü ilm-i İlâhîye'ye istinad eder.

Vahyin yolu daha metin, daha umumi, daha nafizdir. Her yönüyle insanın aklını tatmin, ruhunu memnun, vicdanını mesrur eder. İnsan ancak vahiy yoluyla, enbiyaya tabi olmakla dünyevi ve uhrevi ızdırıp ve buhranlardan halas olabilir.

Hulasa; İslâm dinindeki mezheplerle Hristiyan mezheplerinin ayrıldıkları en önemli noktalar şunlardır:

1. İslâmî mezheplerde akıl önemli bir esastır. Hristiyanlıkta ise ruhbanların saltanat ve tahakkümleri söz konusudur. Halkın inançlarını ruhbanlar tayin ve tespit ederler. Onlara şuarsuzca tabî olanlar taklid zincirini boyunlarından çıkarıp kıramamışlardır. Ruhbanları delilsiz olarak taklid etmişler ve onların tahakkümü altında yürümüşlerdir. Hiçbir fert inancında hür değildir. Kilisenin vaftiziyle Hristiyan olur, afarozu ile de dinden çıkar. Ancak İslâmiyette ruhani bir tahakküm, bir saltanat yoktur. Hiçbir alim veya bir mürşidin başka birinin itikad ve inancı üzerinde tahakkümde bulunmaya salahiyeti yoktur.

2. Hristiyanlıkta ruhanî reislerin helal dedikleri helal, haram dedikleri de haram olur. Reisler neye karar verirse, (Hâşa) Allah'da o karara uyar. İşte onların bu tahakkümlerini ve hurafelerini, İslâmiyet kökünden yıktı ve mahvetti.

İslâmiyet'te yalnız Allah'ın haram kıldığı haram, helal dediği helal olur. Allah'dan başka hiçbir fert haramı helal, helali haram edemez. Hiçbir alim ve müçtehidin emriyle başka birisi dinden çıkamaz. Bir alim, derecesi ve rütbesi ne kadar büyük olursa olsun insanlara karşı nasihat ve irşaddan başka bir hakka Mâlik değildir. Çünkü İslâmiyette Hazret-i Muhammed (a.s.m.) Allah'ın kulu ve Resûlüdür. Alimler de peygamberin vârisidirler. Hristiyanlıkta ise Peygambere uluhiyet isnad edilir. Papazlar ise böyle bir peygamberin vekili olmakla günahları affetme, helale haram, harama helal deme salahiyetini kendilerinde buluyorlar.

3. Hristiyanlıktaki mezhepler birbirini tekfir ederler. Herbiri müstakil bir din gibidir. İslâmiyetteki mezheplerin ise tamamı bir tek fırka olup ehl-i sünnet olarak yad edilir.

4. İslâmiyetteki mezheplerin müstakil mâbedleri yoktur. Hepsi aynı camide namaz kılar ve birbirlerinin imamlarına uyarlar.

5. Bir Müslüman istediği mezhebe girebilir. Meselâ Şâfiî iken Hanefî, Hanefî iken Şâfiî olabilir. Hiçbir mezhep imamı bunu engelleyici bir hüküm getirmemiştir.

Ehemmiyetli Bir Nokta

Bazı insanlar, müçtehitlere uyan ulemayı “*mukallid*” diye tezyif etmekte ve mü'minlerin bu muhterem zevata karşı hürmet ve takdir hislerini kırmaya çalışmaktadırlar. Bu ise en büyük bir küfran-ı nimet ve bir insafsızlıktır.

Öncelikle şunu ifade edelim ki, taklidi mutlak olarak reddetmek ilmi ve fikri bir hareket değildir. Zira taklit etmek beşerin fitratının icabıdır. Faydalı cihazları olduğu gibi zararlı cihazları da vardır. Taklit bir yerde haram, bir başka yerde vacib bir yerde de caiz olabilir.

Taklidi tenkit edenler, ihtisasa karşı çıkmış oluyorlar. Hâlbuki bir doktorun hendesede bir mühendise, mühendisin de tıp sahasında doktora tâbi olması bir ihtiyaçtır.

Diğer taraftan, şeriat sadece fıkihtan ibaret değildir. Onun bir de iman ve ahlâk sahası vardır. Taklit câiz değilse bu sahalarda da caiz olmamalıdır. Buna göre itikat sahasında yazılmış bütün eserleri kütüphanelerden çıkarmak lâzım geliyor.

Öte yandan, nefsin terbiyesini ahlâkın yücelmesini ders veren ve bunun yollarını gösteren bütün kitapları da rafa kaldırmak gerekir. Ne Gazali'nin “**İhya**”sını, ne Mevlana'nın “**Mesnevi**”sini, ne Sadi'nin “**Gülistan**”ını okumak gerekmez, herkes bu büyük insanları taklid edeceğine İslâm ahlâkını âyet ve hadislerden doğrudan alır ve ona göre kendi ruh alemini şekillendirmeye çalışır. Bu ise terakki ve teâlinin en büyük engelidir.

Taklidi genel olarak altı noktada ele alabiliriz:

1. Müşriklerin putperest babalarını taklit etmeleridir. Bu taklit haramdır ve küfürdür.

“Onlara: ‘Allah’ın indirdiğine (Kur’ân-ı Kerim’e) ve Resûl’e gelin’ dendiği zaman (onlar): ‘Babalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter!’ derler.” 64

Bir kısım mezhepsizler bu ve benzeri âyet-i kerimeleri yanlış yorumlayarak, müminlerin mezhep imamlarını taklit etmelerini müşriklerin, babalarını taklit etmelerine benzetiyorlar. Böyle bir kıyas azim bir hatadır ve büyük bir cinâyettir.

Şimdi bu mezhebsizlere sormak lazımdır ki acaba asırlar boyu gelip geçen ecdadları mezhebsiz mi yaşamışlar? Şayet ecdadları bu dört mezhebe uyup onları taklit etmişlerse onların durumu ne oluyor acaba?

Ayrıca bir Müslümana kâfir diyen kâfir olduğuna göre,65 mezhep imamlarına uyan bütün Müslümanları âyet-i kerimelerde geçen müşriklerin yerine koyan kimselerin durumu acaba ne olur?

Evet bütün müminler bu mezheb imamlarını severler. Fakat onların bu sevgisi Allah rızası için olduğundan Allah sevgisine delildir. Yoksa günah ve şirk değildir. Bu sevgi, Hristiyanların Hz. İsa'yı, putperestlerin putları sevmeleri gibi değildir ki bu âyet-i kerimeler mü'minlere teşmil edilebilsin.

2. Müslümanların şuursuz olarak kendi örf ve ananelerini bırakıp ecnebinin zararlı âdetlerini taklit etmeleridir. Bu ise ferdî ve içtimaî hayatımızı tehlikeye mâruz bırakır. Malumdur ki, şuursuz ve iradesiz ferd veya toplumun nereye gideceği bilinmez. Körü körüne karanlık bir istikamete hareket etmek, elbette ki Müslümanların ferdî ve içtimaî hayatlarını felakete sevk eder. Hiç bir fikre mâlik olmayan bir gençlik milli mânevi benliğini kaybeder.

Bediüzzaman Hazretleri bu konuya şu güzel ifadeleriyle açıklık getirmektedir:

“Ey bu vatan gençleri! Firenkleri taklide çalışmayınız! Ayâ, Avrupa'nın size ettikleri hadsiz zulüm ve adavetten sonra, hangi akıl ile onların sefahet ve bâtil efkârlarına ittiba edip emniyet ediyorsunuz? Yok! Yok! Sefihane taklid edenler, ittiba değil, belki şuursuz olarak onların safına iltihak edip kendi kendinizi ve kardeşlerinizi i'dam ediyorsunuz. Agâh olunuz ki, siz ahlâksızcasına ittiba ettikçe, hamiyet davasında yalancılık ediyorsunuz!.. Çünkü şu surette ittibainiz, milliyetinize karşı bir istihfaftır ve millete bir istihzadır!..” 66

Evet, her şeyin ifrat ve tefriti zararlıdır. Avrupa'nın taklit ve takdir edilecek cihetleri olduğu gibi, nefret edilecek ve kin duyulacak yönleri de vardır. Onların sefahet, dalalet, dinsizlik gibi bazı halleri vardır ki işte bunlardan Avrupa'nın ilim, irfan sahibi mütefekkirleri de nefret eder. Şu halde Garb'ın nefret ettiği, vicdanen ızdırap duyduğu bir Avrupa'yı taklit etmemiz elbette ki doğru değildir. Çünkü Hak dinden uzaklaşmış sefahet ve dalalete dalmış, nefis-i emmarelerinin mahkumu ve esiri olmuş, hürmet, merhamet, şefkatten soğumuş bir Avrupa'yı taklit etmek maddi terakkimize engel olduğu gibi milli benliğimizi ve haysiyetimizi de zir-ü zeber eder.

Ancak, Garb'ın sanatından, ulûm ve fûnûnundan istifade edip bu noktada onları taklit etmek akıl ve hikmetin gereğidir.

Dini ilimlerde ehil olmayan, delillere istinad etmeden kendi heva ve hevesleriyle fetva verenleri taklit etmektir. Bu taklid son derece tehlikelidir. İnsanı dalalete götürebilir.

Avam müminlerin delil ve hüccete istinat etmeden anne, baba ve çevresini taklit ederek Allah'ın varlığına, birliğine, ahirete ve diğer iman hakikatlerine inanmalarıdır. Bu müminlerin imanı makbul olmakla beraber her zaman tehlikeye mâruzdur. Çünkü imanın zerreden güneşe kadar çok mertebeleri vardır. Meselâ, mum bir ışıktır, fakat sonunda yana yana biter. Bir elektrik lambası da ışıktır, ancak onunda sigortası atıp bizi karanlıkta bırakabilir. Tahkiki iman ise güneşe benzer ki yanmakla bitmez. İnsan, Hâlık-ı Hakîm'in icat ve san'atında tecelli eden hikmet ve esrarını okumakla marifet-i İlâhiyede terakki ederek imanını taklidden tahkike geçirebilir.

Kur'an ve hadislerde açık hüküm bulunmayan ferî meselelerde avâm-ı nasın müçtehidîn-i izam ve ulemâ-i kiramı taklitleridir. Herkes müctehit olmayacağına göre bu taklit vaciptir, zarurettir, rahmettir ve hikmete uygundur.

İçtihat ehlienden olmayan Fahrettin-i Razi, Seyyid Şerif Cürcani, İbni Kemal, Ebus'Suûd, Molla Hüsrev gibi ulemânın müçtehitleri taklitleridir.

Kendi mesleklerinde mütehassıs bu büyük alimlerin dört büyük imama uymaları, onları içtihat sahasında salahiyetli görüp üstad kabul etmelerinden dolayıdır. Şimdi böyle sayısız ulemânın ihtisasa hürmet esasına dayanan bu taklidlerini hata kabul edip tenkid mi edeceğiz?

Hâlbuki, müçtehitlerden sonra gelen ulemanın her biri bu ümmet-i Mu-hammed için birer hidâyet vesilesi, birer saadet rehberi olmuşlardır. Bu dinin hükümlerini şark ve garba yaymışlar, telif ettikleri kitaplarla dalalet fırkalarından gelecek zararları gidermişler ve bu dinin kıyamete kadar bekasını teminat altına almışlardır. Bunların bu himmet ve hamiyeti bütün Müslümanlar tarafından kabul edilmiştir. Bu ali zevatın hizmetlerini takdir etmemek mümkün değildir. Hatta İslâm dinine mensup olmayan bir takım insafılı ilim adamları bile onların ilimlerinden istifade ile kendilerini takdir etmişlerdir. Evet bu bizim için üstün bir şeref ve büyük bir nimetidir.

Müctehit derecesinde olmayan ulemayı mukallid diyerek tezyif edip küçük düşürmek haksızlıktır ve büyük bir cinâyettir.

Asırlardan bu yana, bin senedir, ümmetin imanına, dinine hizmet etmiş ulemayı takdir etmek dinî bir vecibe olduğu gibi akıl ve vicdanın da gereğidir. Evet, bu zâtlar her ne kadar müctehit derecesinde olmasalar bile netice itibariyle, hizmetleri güneş gibi İslâm aleminin her tarafını sarmıştır. Meselâ; bu âlicenab zâtlar her tarafda feyz menbaları olan medreseleri açmakla hem insanlık âlemine hem de İslâm âlemine maddî ve manevî hizmetler yapmışlardır. Bunu takdir etmemek, insaftan uzaklaşmak demektir.

Onlar,

“Alimler Peygamberlerin vârisidirler.”67

hadis-i şerifine hakkıyla layık olmuşlardır. Yetiştirdikleri talebeleriyle dini ve millî hayatımız üzerinde derin tesirler icra etmişler ve silinmez izler bırakmışlardır.

Onlar sayesinde fıkıh ilmi tamamlandı ve ikmal edildi. Peygamberimizin hadis-i şeriflerini onlar cem etdiler. Bir hadis-i şerif için aylarca seyahat ederek hadisleri toplayıp kitab haline getirdiler.

İşte bu zâtlar İslâm'ın nurunu Endülüs, Kurtuba, İstanbul, Buhara, Bağdat gibi dünyanın değişik yerlerinde tesbit ve neşr etmişlerdir. “Şehadet vukuat ile sabittir” kaidesine binaen o zâtların yaptıkları hizmetleri görmemek, cehaletten başka bir şey değildir.

Bunların hizmetlerini değil yeryüzündeki insanlar, belki melekler bile tebci ediyorlar. Bugün ehl-i sünnet dairesindeki sayısı milyarları aşan insanların iman ve İslâmiyette payidar olmaları onların eseridir.

Bu zâtlar, yalnız ilim ve irfanın değil, takva ve amel-i salihin, ihlas ve sadakatin de zirvesindeydiler. Onlar pek yüksek ve umumî hizmetler ifa ettikleri halde kendileri gururdan, kibirden ve şöhetperestlikten son derece uzaktırlar.

Bunların bizlere ve kıyamete kadar gelecek nesillere kazandırdıkları iman, irfan ve fazileti takdir etmeyenler bu ümmet-i Muhammedi kendi serab-misal şahsiyetlerine bağlamak istiyorlarsa bunun hara hayalden başka bir şey olmadığı açıktır.

Molla Hüsrev, İbn-i Kemal, Ebu-s Suud, Taftazani, Seyyid-i Şerif Cürcani gibi bir çok ilimlerde mütehasıs büyük alimlerin, müçtehitleri taklidleri, ami mü'minlerin taklidleri gibi değildir, ilim ve fikre müsteniddir.

Tarih dikkatle okunursa görülür ki, İslâm'ın zuhur ve galebesi öncelikle Resûlullah (a.s.m.) ve ashabi zamanında Arabistanda başlamış daha sonra bu ulema-ı izamin büyük gayretleri sayesinde şarktan garba kadar bütün âleme yayılmıştır. İşte Nebiyy-i Zîşân Efendimizin “Ümmetimden bir taife hak üzere olup gâlibâne devam edeceklerdir” 68 hadis-i şerifiyle müjdelediği bahtiyar zümre, o fedakâr ve âlicenap alimler cemaatidir.

Bu zâtlar, asırlardan beri kütüphaneleri dolduran tefsir, hadis, fıkıh, ilm-i kelim ve sair ulum ve fûnuna ait milyonlarca eser telif ederek bütün insanlığın istifadesine sunmuşlardır.

Bu ulemanın, ümmet-i Muhammed'e alicenabane, şefkat-perverâne hizmetlerini, gözle görünen fedakarlıklarını ittiham etmek, takdir etmemek, tezyif etmek, “mukallittir” diye o gibi insanların fikirlerinden istifade etmemek, yüz çevirmek en büyük bir kusur ve azim bir hatadır. Onlara karşı vazifemiz, ancak şükran ve takdirdir.

Evet, bu alimler müçtehit derecesinde olmamakla birlikte, fıkıh, kelâm, hadis gibi

ilimleri fevkalade ihata etmişlerdir. Meselâ sarf, nahiv, mantık, beyan, bedf, meânî gibi ilimlerde meleke kazanmışlar; fıkıh, tefsir, kelâm, hadis ve tasavvuf gibi şeriat ilimlerini de kamilen ihata edip asırlardan beri bu Ümmet-i Muhammedin itikad ve imanını muhafaza etmişler, onlara sıratı müstakimi göstermişlerdir. Ehl-i Sünnet ve Cemaatin dairesinde kemal-i ciddiyetle gayret gösterip İslâmiyeti dünyanın her tarafına kahramanca neşretmişlerdir. Buna rağmen hiç biri müçtehitlik davasında bulunmamıştır. Çünkü, onlar içtihat ve ehl-i içtihadın ne demek olduğunun şuurundaydılar. Evet, içtihat öyle zannedildiği kadar kolay bir şey değildir. Sadece kesble, gayretle elde edilebilecek bir şey de değildir, bir mevhibe-i İllâhîyedir.

Ramazan el-Buti, İbn-i Haldun'dan şu güzel tespiti nakleder.

“Sahabe-i Kiramın fetva ve içtihadı ehil olanları sınırlı ve aralarında temayüz etmiş birkaç kişi olduğuna ve geri kalanları bu seviyenin altında kaldıklarına göre, fetva ve içtihat ehli birkaç sahabe dışında kalan diğer sahabeler, dinlerini kimden alıyorlardı? Şüphe yok ki onlar da dinlerini, içlerinden içtihat ve istinbad kudretiyle temayüz etmiş olan bu sayılı sahabelerden alıyorlardı. İctihat yapma kudretine sahip olmayan bu sahabelerin bu davranışları taklid değil de nedir?” 69

Ulemanın, müçtehitleri taklid etmelerine karşı çıkan insanlar Sahabe-i Kiramın bu taklitlerine ne mana verecekler? Onları da mukallid diye tezyifini edecekler?

Üçüncü asırdan sonra gelen İslâm alimleri müçtehitlerin yaptıkları içtihatlarda bir noksan bulamadılar ki, onu ikmal için yeni bir gayrette bulunsunlar. Belki dine ait emirleri ikmal edilmiş gördüklerinden içtihat hususunda kendilerine bir vazife terettüb etmedi. O yüksek asırlarda istihraç olunan hüküm ve meseleleri delilleriyle takrir ve beyan vazifesini üzerlerine aldılar.

Dine hizmet eden her alim ve mütefekkir, ilimde derecesi ne olursa olsun, hangi makamda bulunursa bulunsun bizim nazarımızda pek aziz ve pek muhteremdir. Onları kemal-i hürmetle yad etmemiz dinî ve vicdanî borcumuzdur.

Farz edelim ki, bunlar içtihat seviyesinde değiller; fakat o günün medreselerinde müderrisler, alimler yetiştirip, bu ümmetin dinini, itikadını, ahlakını, muhafaza etme hususundaki o kıymetli hizmetleri ne ile perdelenebilir!

Onlar berzah aleminde iken de bizim için birer fazilet ve irfan abideleridir. Bugün mukallid diyerek onları tezyif etmeye çalışanlar da, ilim ve irfanlarını onlardan almadılar mı, o halde kendileri de mukallidlerin mukallidi olmuş olmuyorlar mı?

İslâmiyetin bu derece inkişafı ve teali etmesi; müçtehit derecesinde olmayan, fakat

müçtehidîn-i izamı başlarına tac eden ulemanın sayesinde olmuştur.

Bu zâtlar, kendilerini İslâm dininin hizmetine vakf ve hasretmişlerdir. Kimi tedris ile, bir başkası te'lif ile kimi de va'z-u nasihat ve irşat ile insanlık alemini tenvir etmişlerdir.

Bu zâtların hizmetlerindeki muvaffakiyetleri; altın harflerle yazılacak kadar kıymetlidirler. Evet ilmin hiçbir sahası yoktur ki; onda bu İslâm âlimlerinin derin izleri görülmemiş olsun.

Müçtehitlerden sonra gelen İslâm alimleri, ilim ve irfan hareketini Nil vadilerinden Kafkas eteklerine; Maveraünnehirden Atlas Okyanusu kıyılarına kadar ulaştırdılar. O ülkelerde yaşayan ahalinin ruhlarına, vicdanlarına ilmen ve ahlâken hakim oldular.

İslâm ulemasının bu ilim ve irfan hareketi sadece bu yerlere münhasır kalmadı. Meselâ; Avrupa'ya ayak basan ulema ve mütefekkirler, mutlak cehalet içinde buldukları İspanyayı kısa zamanda rengarenk ilim, irfan ve medeniyet çiçekleriyle tanıştırdılar. Oradaki insanlara imanın, irfanın zevkini tattırdılar. Böylece hicri IV. asır; İslâm medeniyetinin ve fenni ilimlerin İspanya'da şaşaa ile hükmettiği bir devir oldu.

İşte Endülüsün bu pek parlak şerefe mazhar olması; oradaki ulema-i kiramın himmet ve gayretinin neticesidir. Endülüs, medeniyetin zirvesindeyken diğer Avrupa ülkeleri cehalet ve vahşet içerisinde kıvranıyorlardı. İslâm dini ve medeniyeti Avrupa ufuklarında parlayan bir güneş gibi tulü' etti. Bu sayede, Avrupa vahşetten bir derece kurtulup, medeni bir hal aldı. Bu vesile ile şu hakikati de ifade edelim:

Avrupa sanayide ve teknikte bu derece inkişaf etmesini Endülüs ulemâsına borçludur. Hristiyanlık aleminin bu hakikati unutmaması veya bilerek perdelemesi bir nankörlüktür. Bu nankörlük ve bu haksızlık elbetteki devam edemez. Hristiyan alemi bu hakikati bir gün itiraf edecektir. Çünkü bu izleri silmek mümkün değildir.

İslâm Uleması, Selçuklular ve Osmanlılar dönemi içinde de dine ve ilme sayısız hizmetler de bulundular. Başta İstanbul olmak üzere İmparatorluğun her yerinde dar-ül fünün mahiyetinde medreseler tesis ederek zamanın ihtiyaçları ile ahenkdâr bir surette hizmet ettiler. Memleketi tealiden, terakkiye, zaferden zafere koşturan dahi kahramanlar, sultanlar yetiştirdiler. Fatih, Kanuni, Selim, Süleyman gibi sultanlar gayret ve cevvaliyetlerini, temkin ve tedbirlerini o ulemaya borçludurlar. Evet hükümdarlara bu ruhu veren Molla Gürani, Akşemsetdin, İbn-i Kemal gibi ulema-i izamdır. Evet bunların namını hürmetle, taktirle, muhabbetle yad etmek vicdanî bir vazifemizdir.

Bazı çevrelerin tezyif ettikleri bu ulema ve mütefekkirler, ulûm-u âliye ve fünün-u cedidenin bütün hüzmelerini Anadolu'nun her köşesine yerleştirmişlerdir.

İşte bu maddî ve manevisî fütuhât hiç durmadan İslâm'ın iki bahadır mümessili olan

Selçuklu ve Osmanlıların üstün gayretleriyle bir taraftan Kafkas dağlarından Atlas okyanusuna diğer taraftan da Lehistan'dan Habeşistan'a kadar ulaşmıştır. Bunlar zaman zaman geçirilen büyük buhranlara rağmen İslâm'ın nurunu ve ziyasını neşretmeğe devam etmişler, maneviyata susamış gönülleri huzur ve saadete kavuşturmuşlardır.

İman, ilim, irfan, güzel ahlak, üstün seciye gibi esaslar onların himmetleriyle kalplerde hakim olmuş ve bu sayede memleket feyizden feyize, zaferden zafere nâil olmuştur. Zirâ bir memleketin tekâmül ve terakkisi bu esaslarla kaim ve daimdir.

Bu irfan yuvaları devam ettiği sürece İslâm medeniyetinin tealisi, şevketi devam etmişti. İşte bu hizmetler ve terakkiler bu alicenap ulemanın sayesinde gerçekleşmişti.

Bilindiği gibi vicdan Cenâb-ı Hakk'ın insanın kalbine koyduğu bir nur-u marifettir. İnsanın bütün hareketini tedkik ve teftiş eden adil bir hâkimdir. Hakkı hak bilip kabul etmek, batılı batıl bilip ondan içtinab etmek o marifet nurunun şanı ve eseridir. Vicdan yalan söylemeyen bir muhbir, doğruyu seven bir mürşiddir. O herşeyi tedkik edip hükmünü veren, yerinde sahibini bile mesul ve mahkum edebilen aldanmaz bir hakimdir. Zira, o bütün kararlarını akıl ve hikmet ile istişare ederek verir. İşte, İslâmiyeti müthiş felaketlerden, ümmet-i Muhammedi dinsiz felsefenin batıl fikirlerinden, ehl-i dalaletin tasallutundan, sefahatin hakimiyetinden muhafaza eden zâtlara hürmet etmek ve muhabbet göstermek o vicdanın muktezasındandır.

Takdirşinas olan insan, iyilik gördüğü zâtlara karşı teşekkürü bîr borç bilir. Velinimetlerine karşı hürmetle mukabele eder. Buna göre, bu ulemanın harikulade hizmetlerine, karşı şükür ve dua ile mukabele etmek, şuurlu her Müslümanın üzerine borçtur. Bunu yapmamak büyük bir küfran-ı nimettir. Küfran-ı ni'met ise Hakk'a karşı da halka karşı da mezmumdur, neticesi hüsrandır.

Dipnotlar:

34 Bakara Sûresi (2), 269

35 Müslim, İmaret, 175

36 Muhammed Seyyid, s. 241

37 Kevserî, Muhammed Zâhid. Makalât-ı Kevserî, Mısır, 1388, s. 164-165

38 Şârân'î, s. 44

39 age., s. 35

40 Sözler

41 Sözler

42 Şârânî. s. 44

43 Mektubat

44 Mektubat

45 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, "Ulûm-u İslâmiye" Beyanü'l-Hak mec. Sayı 9, s. 181

46 Nisa Sûresi (4), 115. 47 Muhammed Seyyid, s. 306

-
- 48 Kevserî, s. 163
49 el-Butî, s. 146 50
50 el-Butî, s. 182
51 el-Butî, s. 206
52 el-Butî, s. 192
53 Şârânî. s. 41
54 Şârânî, s. 45
55 Mesnevi-i Nuriye
56 Mektûbat
57 Hutbe-i Şamiye
58 Münazarat
59 Sözlür
60 Sözlür
61 Muhakemat
62 Muhammed Seyyid, s. 174
63 Mesnevi-i Nuriye
64 Maide Sûresi (5), 104.
65 bk. Buhâri, Edeb, 73.
66 Lem'alar.
67 Tirmizi, İlim, 19; İbn Hanbel, V/197.
68 Ahmed İbn-u Hanbel, Müsned 4, 97, 101, 104, 429; 5, 278.
69 el-Buti, s. 154.